

Ved Finn Gustavsens bære

Taler
Kjell Cordtsen

Dato
6 august 2005

Sted
Vestre krematorium, Oslo

1 Kjell Cordtsen: Ved Finn Gustavsens bære

Vestre krematorium, Oslo, 2. august 2005

5 Kilde: Ny Tid, 6. august 2005

Noen lyser sterkere enn andre, og de fortsetter å lyse, også etter at deres egen flamme har brent ned. Gnistregnet fra denne flammen kan, under bestemte vilkår, fenge, tenne gløden i andres sinn, utvide deres lyskrets og få dem til å se -
10 lengre, klarere og skarpere enn før. Slik brer ilden seg til nye slektledd som knapt kjenner dens opphav.

Finn Gustavsen var en av de få utvalgte med en slik lyskraft, tent av medfølelsens glød med de undertrykte og underprivilegerte som kjemper for sin
15 rettmessige del av jordens rikdommer - og av harme over de få som beriker seg på bekostning av de mange, utplyndrer og utbytter dem.

Ordet var ild!

20 Ofte brente det dem det var rettet til.

Det kunne fenge.

Ord som har kostet noe, kan leve lenge!

25

Disse linjene fra Arnulf Øverlands "Såmannen" er som smidd til Finn. Men han var ikke bare såmannen. Han var også gjennombruddsmannen. Uten hans helt spesielle journalistiske og politiske kvaliteter, hans kunnskaper, kampvilje og mot, ville aldri Sosialistisk Folkeparti slått gjennom som det gjorde i 1961.

Grunnlaget for denne venstreopposisjonen - det tredje standpunkt - var skapt gjennom bladet Orientering. Der var Finn Gustavsen fra starten i 1953 den drivende kraft, sammen med Sigurd Evensmo. Et radarpar, der Evensmo med
35 sin store stilsans, analytiske evne og lange politiske erfaring, og Finn, med sin praktiske aviskunnskap, politiske klo og offensive journalistikk, ga Orientering en bærekraftig og levedyktig plattform.

Finn Gustavsen demonstrerte raskt at han hadde slagkraft og slagferdighet som
40 ingen annen opposisjonspolitiker i etterkrigstidens Norge. Han var i besittelse av en ekte folkelighet, parret med en sjelden dramatisk og pedagogisk evne og en usedvanlig polemisk kraft: evnen til å forklare, slå ned på det sentrale og avkle hykleri og dobbeltmoral så poengtert at alle kunne forstå.

45 Han var alltid ærlig, rett på sak og blottet for politisk taktikkeri - noe som ikke bare var en styrke i interne fraksjonskamper. Men det gjorde ham så folkekjær at bare Einar Gerhardsen og Per Borten scoret høyere på 60-tallets politiske pop-barometer.

50 Hans memoarer Rett på sak (1968) og Kortene på bordet (1979) kan være nyttige lærebøker i drivende journalistisk fortellerteknikk - og en kilde til kunnskap for dem som har en politisk hukommelse på under ti år.

Selv fikk jeg gleden av å være ikke bare en av hans nære medarbeidere, men også
55 en av hans nære venner. For det var også en privat Finn, varm og medrivende i samtaler, men aldri dominerende. Sportsinteressert, med personlig bakgrunn både som fotballspiller, kombinertløper på ski og femtenhundremeterløper på bane. Sportsjournalist før han ble politisk journalist. Skeidpatriot også etter at Skeid forsvant som mesterlag. Turlangrennsløper langt opp i old boys-klassen.

60

Han var agitatorens med øre for poesi. Som helst ba meg lese. Men som også selv kunne fremføre Nordahl Grieg med slik innlevelse og intensitet at det nærmet
65 seg dikterens egen patos, slik vi kjenner den fra arkivopptak.

Han var odelsgutten fra småbruket som snekret og panelte, både hjemme på Vestli og på farsgården i Botne, hvor han bygde om det gamle hønsehuset til en

70 flott sommerbolig. Der levde han opp til rollen som en moderne Isak Sellanrå når han med traktor og hakke brøt stubbmark, og anla en bugnende bringebæråker. Men noe butikkgeni var han ikke, og bankkontoen forble like mager som Finn selv.

75 Han var også en elsker på jorden, med en nesten hypnotisk tiltrekningskraft på kvinner. En egenskap jeg misunte ham sterkt i yngre år. Og som kulminerte i et av partihistoriens heteste forhold da han traff sin Brit, og innledet et samboerskap som varte livet ut. Med henne fikk han Axel - i tillegg til sine øvrige barn, Berit, Ola og Hilde.

80

Men fremfor alt var han aluminiumsarbeideren fra Holmestrand, med privatistartium og dansk journalisthøyskole, som ble en av norsk politikks mest lysende begavelser.

85 Fra et jubileumsnummer av Orientering har jeg to sidestilte, grovt rasterte bilder festet til netthinnen. Til venstre sitter Finn på huk i et trekkfullt loftskammer og mater den sprukne Jøtulen med sommerens møysommelig oppsparte brensel: tilsendte, men uleste numre av Pravda. På bildet til høyre sitter han ved skrivebordet under takluken, med en atomsopp stilisert som
90 dødningehode på veggen, mens han løfter den siste tieren opp av pengeskrinet med den ene hånden, og klør seg rådvill i hodet med den andre.

Disse bildene kan symbolisere den vanskelige kampen for å overleve, bli hørt og slå igjennom: oppofrelsen, fortielsen, men også kampviljen og trossen. For det
95 var fortielsen - det Sigurd Evensmo kalte the silent killing i norsk presse - den lydløse kvelningen av uvelkomne meninger - som hadde vært Arbeiderpartiets våpen mot Orientering. I partipressen, og særlig i det da så mektige regjeringsorgan, var bladets navn så å si aldri blitt nevnt og dets synspunkter aldri tatt opp til debatt i de årene det hadde eksistert. Før eksklusjonstrusselen
100 smalt i bordet på landsmøtet i 1959, og medarbeiderne fikk kniven på strupen gjennom landsstyrevedtaket neste høst.

Startpunktet var ikke det enkleste. Det begynte i stuen hos Sigurd Evensmo på Jomfrubråten, med Finn i rollen som kombinert redaksjonssekretær og hest for
105 husets yngstemann. Fortsatte hjemme hos Finn på Ammerud. Så det første, mer permanente tilholdsstedet: to trekkfulle loftskamre fire steile etasjer til værs i Akersgaten 67, hovedstadens avisgate, med skrå takglugger ut mot stjernene.

Der skrev redaksjonens eneste fast ansatte med vinterfrakken på, mens en og
110 annen Nicodemus kom listende med sine velmente kroner - til støtte for saken,
men ofte med den tilleggsklausul at det var best for alle parter, ikke minst for
giveren, at Einar og Haakon og broder Rolf nede på Youngstorget ikke fikk vite
noe.

115 Og endelig, som bekreftelse på bladets langsomme vekst og utbredelse: de
romslige lokalene i Folkets Hus. Leid ut, ikke ved en misforståelse som kretsen
rundt Orientering den gang trodde, men som ledd i overvåkingen, styrt fra
avlyttingssentralen i rom 906, tvers over gangen for LOs presse- og
informasjonskontor. Der vandret Overvåkingspolitiet ut og inn. Og derfra var
120 forbindelsen knyttet til små mikrofoner, plassert i Orienterings telefoner. Senere
ble det montert en ekstra mikrofon som gjorde det mulig å avlytte samtale i
hele rommet, der også de ukentlige redaksjonsmøtene fant sted.

Her ble "det tredje standpunkt" utmyntet: en kritisk og uavhengig linje i forhold
125 til maktblokkene i Øst og Vest - og en demokratisk sosialisme som atskiller seg
fra øst-europeisk kommunisme og vest-europeisk sosialdemokrati, i den forstand
at det vil respektere ytringsfrihet, rettssikkerhet og politisk demokrati, og
samtidig overskride grensene for det kapitalistiske samfunnet, ved å endre
maktforholdene i dette samfunnet.

130 Dette ble også plattformen for det nystiftede Sosialistisk Folkeparti. Stiftet
våren 1961 på en bølge av protest mot atomopprustning, prøvesprengninger og
rustningskappløp, og ikke minst: mot at Arbeiderpartiet og de borgerlige
partiene ville åpne "døra på gløtt" for taktiske atomvåpen på norsk jord.
135 Arbeiderpartiets eksklusjon av opposisjonen i egne rekker ga også de ekskluderte
sympati blant liberale og frisinne mennesker langt utover kretsens
opprinnelige tilhengere.

Men mistenkeliggjøringen var sterk. Motstanderen en ubeseiret kjempe. Finn
140 Gustavsen og hans meningsfeller hadde "tatt standpunkt for partier,
maktgrupper og synsmåter som representerer et klart brudd med den
demokratiske sosialismen", forkynte eksklusjonsmakerne.

"Kryptokommunister. Splittelsesmakere. En mineryddergjeng for Den røde
Arme." Skjellsordene haglet. Partipressen hamret, godt understøttet av alle de
145 store avisene, med Dagbladet som hederlig unntak. Skrev om bortkastede
stemmer. Frakjente det nye partiet enhver mandatsjanse. Refuserte tilsvær.

Det var i denne situasjonen Finn Gustavsen erobret en ny arena for sitt
150 budskap, større og viktigere enn noen han tidligere hadde vært i nærheten av.

Arbeiderpartiets sentralstyre nedla veto mot at SF skulle få delta i NRKs
valgsendinger på linje med de øvrige partiene. En intens drakamp endte med at
partiet fikk to korte sendinger, i Norgeshistoriens første tv-valgkamp. Selv det
155 gjorde Haakon Lie rasende. Han stormet ut fra det avgjørende møtet på
Marienlyst etter å ha skjelt ut kringkastingssjef Fostervoll. På trappen utenfor
oppdaget han Finn som avventet utfallet sammen med Morgenposten. Haakon
Lie pekte mot Finns krumme nese, spyttet og freste: - Lykke til i Fjernsynet,
med det fjeset!

160 Igjen en fundamental feilvurdering. For Finn Gustavsen kom til å beherske TV-
mediet, med dets voldsomme gjennomslag, mer suverent enn noen av sine
politisk samtidige. Hans personlige utstråling, kjappe hode, lynraske replikk og
polemiske snert var som skapt for dette mediets krav til rask formidling. Han
165 fyrte av formuleringer som i dag er blitt allemannseie, men som den gang var
skinnende nye. Om politikere som var så tykkhudet at de kunne stå oppreist
uten ryggrad. Om partiet som hadde senket takhøyden så lavt at man måtte være
politisk duknakket for å få plass. Om utflaggende skipsredere at det ikke var dem
med de lengste syttendemaisløyfende som bekymret seg mest om fedrelandet.

170 Hans omsvøpsløse tale ga ham ry som ærlig og uredde. Han satte de store på
plass. Fremsto som den lille manns forsvarer. Det gjaldt også globalt. Som når
han med fire korte setninger sammenfattet sin kritikk av USAs politikk: "USA
har seks prosent av verdens befolkning. USA kontrollerer 60 prosent av verdens
175 samlede ressurser. Dette er nøkkelen til forståelse av konflikten mellom
overklassen og underklassen i verden. Å bevare dette rikdommens privilegium er
drivkraften bak amerikansk utenriks- og sikkerhetspolitikk."

Han engasjerte. Fascinerte. Sjarmerte. Forarget. Skremte. Men fikk folk til å
180 lytte når "det fjeset" dukket opp på skjermen. Slik ble han også norsk politikks
fremste entertainer.

De som tror han tok lett på det, har ikke begrep om hvor grundig han
forberedte seg, hvor hardt han arbeidet. Ved avgjørende korsveier var han alltid
185 villig til å gjennomprøve sine standpunkter. Men når avgjørelsen først var tatt,

beredt til å gå gjennom himmel og helvete for det han mente var rett.

190 Kings Bay ble et slikt helvete, både for SF og Finn personlig. Etter uker med politisk høyspenning fikk vi tidenes første TV-sendte debatt fra Stortinget. SFs to representanter sto på vippen. Ingen kunne være sikre på hvordan de ville forholde seg til de borgerlige partienes forslag om mistillit. Finn bevarte spenningen til det siste. I et mesterlig og dramatisk oppbygd innlegg sent på kveld avslørte han først helt til slutt at SF ville stemme for - med den tilføyelse at
195 det burde dannes en ny regjering med utgangspunkt i Arbeiderpartiets stortingsgruppe. Den forbitrede, men forhastede avvisningen av tilleggsforslaget åpnet veien for regjeringen Lyng. Det ble startskuddet for den styggeste valgkampen i norsk etterkrigshistorie.

200 "Quisling forrødte vårt land. Gustavsen forrødte norsk arbeiderbevegelse! Lakeitjeneste! Nidingsverk! Femte kolonne! Ved- og vannbærere for reaksjonen!" Partipressen ulte gjennom fire uker som et stalinorgel. Stemningen rundt om på arbeidsplassene var opphetet. Gerhardsen og kommunistene mobiliserte til fellesmøte på Youngstorget, i fordømmelse av SF.

205 Kanonaden var voldsom. Den personlige belastningen enorm. Men Finn bet godt fra seg. Talte på torvene. Sto utenfor fabrikkportene med brosjyrer som forklarte SFs stemmegiving. Hadde en fabelaktig evne til å komme i kontakt med arbeidsfolk.

210 Lyng-regjeringen falt allerede i erklæringsdebatten. Gerhardsen kom tilbake med to nye statsråder, løfte om fire ukers ferie - og seier ved kommunevalget tre dager senere.

215 Det var i hovedsak Finns fortjeneste at SF ikke ble knust under dette stormløpet, men etter kort tid fortsatte å vokse. Partiet fikk vist at det hadde ryggrad, og handlet etter sin overbevisning, også under trusler og press. Det ga, på lengre sikt, økt respekt og gevinst.

220 I et enda større perspektiv ser vi at Kings Bay markerte et skille i norsk historie, mer avgjørende en Finn den gang kunne forestille seg. Hans generaloppgjør der og da ble selve grunnskuddet som førte til Arbeiderpartistatens fall - og til en vitalisering av norsk demokrati.

60-tallet ebbet ut med en splittelse som også kunne knekt det unge partiet. En nesten religiøs vekkelse forvandlet partiets ungdomsbevegelse, SUF, til et underbruk av Maos Kina. Med symbolfigurer som Mao og Stalin, et jerndisiplinert marxist-leninistisk eliteparti som ideal, og proletariatets diktatur gjennom "væpna revolusjon" på programmet, forsøkte de nyomvendte å erobre SF. De var unge, aktive, sammensveiset og troende. Invaderte SFs lokallag, dominerte og holdt ut til sent på kveld. Mange i partiet tok ikke trusselen alvorlig, før det nesten var for sent.

235 Finn mobilserte nå all sin autoritet i et brev til SFs partilag. Sammen med Berge Furre tok han initiativ til SF-aksjon 69, og etter et dramatisk landsmøte der 37 av delegatene marsjerte ut, var SF og det tredje standpunkt fortsatt intakt.

Men så begikk han et av sine få politiske feilgrep. Utfra et såkalt rotasjonsprinsipp besluttet han å trekke seg fra Stortinget etter bare to perioder. SF var ikke modent for et slikt avhopp. Invasjonen i Tsjekkoslovakia og rabalderet under SUF-striden krevde klarhet om partiets profil. For mange ble den uklar uten Finn, selve fanebæreren. Georg Johannesen formulerte det presist: "Hos arbeidervelferger ble situasjonen oppfattet slik: skipet forlater de synkende rotter. Faneflukt!" SF ble feid ut av Stortinget. Tilslutningen krøp under tre prosent.

Finn skrev i denne perioden Kiruna - og vi som ga ham Dag og Tids billigbokpris. Ernærte seg som deltidsmedarbeider i SFs pressetjeneste, frilansskribent og oversetter av PAX-bøker.

En dag mottok han brev fra Berge Furre: "Det går ikkje bra med oss ... Eit nederlag ved kommunevalet om eit år er sannsynleg og blir venteleg det som knekker partiet." Berge slo fast at det i folks bevissthet er Finn som "symboliserer og ikkjøtar" det partiet står for. Og konkluderte: "Det er og blir meningslaust at ein av dei største politiske talent i vår moderne historie skal sitja og setja om bøker i eit ombygd hønsehus ved Holmestrand ... Vi treng deg, Finn. Vi må atterreisa SF som eit tiltrekkande politisk alternativ, og det kan berre du gjera."

260 Og det gjorde han. Ble valgt til partiformann på landsmøtet i 1971, da gallupen lå på 2,8 prosent. Et halvt år senere var den økt til 7,9. Vi opplevde det beste kommunevalget i SFs historie. I Oslo der Finn Gustavsen toppet, overgikk resultatet til og med rekorden fra stortingsvalget i 1965. For første og eneste

265 gang fikk vi ros fra Haakon Lie. Arbeiderpartiet, skrev han, tok lite hensyn til prisstigningen, skjevhetene i skattesystemet og folks slit for å få endene til å møtes: "SF hadde fingeren mer i jorda, når de kjørte sin valgkamp under slagordet "Det er du som betaler."

270 Finn hadde stilt klare krav for å overta som partiformann. Det politiske grunnlaget skulle være klinkende klart. Bygge på det tredje standpunkt. Være forankret i norsk folkestyre og ikke for sterkt i marxistisk teori.

Denne plattformen forsvarte han innbitt under det politiske jordskjelvet og det
275 oppbruddet som fulgte EF-kampen i 1972. Hans effektive agitatoriske form, detaljkunnskaper og TV-tekke gjorde ham til et av Nei-sidens sterkeste kort. Samtidig var SFere landet rundt noen av Folkebevegelsens mest aktive fotsoldater. Partiets organisasjon var styrket. Arbeiderpartiet raknet. Gallupen tydet på at SF alene kunne få 10-12 mandater ved stortingsvalget i 1973. Men
280 gjennom EF-kampen var det også skapt en visjon om samling av venstrekreftene i Norge.

Finn insisterte at en slik samling måtte skje på den demokratiske sosialismens grunn. At SF måtte forhandle utfra styrke, og ikke forkludre det ideologiske
285 grunnlag partiet sto på. Et argument bestyrket gjennom den kampanjen som utgikk fra Youngstorget, der det nystiftede Sosialistisk Valgforbund straks fikk mccarthy-stempelet "en kommunistisk allianse."

Finn var igjen på sitt beste under denne perioden. Som en rød tråd gjennom alt
290 han sa og gjorde, gikk denne tanken: Det viktigste er ikke å halshugge politiske motstandere til høylydt applaus fra meningsfeller. Det viktigste er å fremføre vårt eget budskap på en slik måte at vi vinner tillit hos titusener av skuffede A-velgere som er i villrede - fremfor alt radikale LO-medlemmer som har sett sine tillitsmenn på kongress og landsmøte stemme stikk i strid med vedtak i egne
295 fagforeninger og lokallag.

Under partlederdebatten hadde Reiulf Steen et ferdigskrevet sluttinnlegg. Et innlegg han sogar hadde trent på å fremføre for sin kone. Det skulle
oppsummere debatten, vise at SV bare var opptatt av å sverte Arbeiderpartiet,
300 og dermed svekke arbeiderbevegelsen, slik at vi igjen risikerte å få en borgerlig regjering. Han måtte legge innlegget ubrukt tilbake i stresskofferten. Finn angrep konsekvent de borgerlige partiene. Gjorde de velforberedte plansjene

med vårt eget kontra de øvrige partienes skattealternativ til en hovedsak. Fastslå
305 utvetydig at SV ville støtte dannelsen av en Ap-regjering - men at en sterk
venstreside også var påkrevd for å videreføre sentrale ideer fra EF-kampen, og
"holde Bratteli i øra".

Etter debatten rakte Reiulf frem labben og gratulerte med innsatsen. Men da vi
310 kom hjem, og fikk sentrale partifeller i tale, var rosen mer betinget, særlig fra
dem Finn kalte "kontrastene". De mente Sigurd Allern, med sine mange kraftige
utfall, hadde vunnet debatten, og formulert mye av det Finn burde sagt. - Da
har vi greid det, sa Finn og tok den første pjoleten. Når Blindern hyler, har vi
gått hjem hos arbeidsfolk.

315 Ingen her har glemt at SV fikk 16 representanter på Stortinget. Denne seieren
ble, paradoksalt nok, begynnelsen på en prosess som endte med at partiets
ledende politiker sto stadig mer isolert.

320 Han fremsto straks som den selvsagte leder av SVs nye stortingsgruppe. Leverte
formannsklubba i SF fra seg. Og overlot til andre å føre de forberedende
forhandlingene om partisamling og politisk plattform. Gjennom kontakten
med sine medarbeidere og sin plass i SFs sentralstyre var han ikke uten
innflytelse. Men det som tidligere hadde vært hans styrke - hans kampvilje og
325 kompromissløse ærlighet - var ikke noe fortrinn når slette kompromisser skulle
sys sammen. Han la ikke skjul på hva han mente. Syntes SF solgte seg for billig.
Orket ikke slåss for teser han mente ikke hadde rot i norsk virkelighet.

Kanskje var han for utålmodig, for lite smidig. Kanskje burde han som feltherre
330 tatt et skritt tilbake og besatt terrenget, slik Trygve Bull sa. Men tiden har vist at
det var hans politiske grunnholdning og standpunkter som var slitesterke, og i
det lange løp kom til å overleve utviklingen. Der og da samlet de seg:
Alliansepartnere som mente Finn var for dominerende, og symboliserte et "Stor-
SF". Partikadre i egen leir som mente han ikke var samlingsvennlig nok, ikke
335 solid nok marxist og for parlamentarisk orientert. En partileder ville sende ham
til FN i New York. En annen ba meg overtale ham til å gå over i rollen som
finanspolitisk talsmann og elder statesman.

Det toppet seg den dagen siste nummer av Orientering ble brukket om. En
340 partipolitisk påtvunget nedleggelse som også var et hardt slag for Finn.
Arbeidsutvalget i SV vraket ham som deltaker både i partilederdebatten og

partiene svarer på Stortinget. Han trakk seg umiddelbart som parlamentarisk leder. Det påfølgende kommunevalget ble et brutalt tilbakeslag for SV.

345

Sin siste store innsats som parlamentariker gjorde Finn Gustavsen under Loran C-saken. Han og Berge Furre avslørte at offisiell norsk atompolitikk bygde på en løgn. De ble truet med riksrett for å ha avslørt gradert materiale. Materiale som viste at amerikanske Polaris-ubåter med langrekkelige atomraketter kunne navigere etter signaler fra Loran C-stasjonen i Vesterålen, gjennom dette navigasjonssystemet bestemme sin posisjon med eksakt presisjon og dermed oppnå maksimal treffsikkerhet for sine masseutryddelsesvåpen.

350

En parlamentarisk sortie i Finns ånd. For han nektet å la seg renominere i 1977. Hans politiske virke hadde kulminert. Han kom riktignok tilbake både som politisk journalist, redaktør av Ny Tid, forfatter og spaltist i LO-Aktuelt. Fra sidelinjen bidro han tidvis også til å skape debatt om SVs kurs når han mente partiet var på avveier. Men ørnen hadde landet. Ikke ubetinget tilfreds med sin tilbaketrunkne rolle. For han forble et politisk dyr til det siste. Og han rakk å gi sitt bifall til det samarbeidet som nå finner sted i rød-grønn regi. Dog ikke uten frykt for at SV skal avhende for mange av sine prinsipper.

355

360

Finn holdt seg åndsfrisk til det siste. Konsumerte aviser og et imponerende utvalg av norsk skjønnlitteratur. Men ett slag fratok ham førligheten. Det neste taleevnen. Han er nå gått inn i det mørket hvor noe mer ikke fins. Men gnistregnet han skapte, de mange små flammene som blusset opp og stadig sprer seg, kastet et nytt lys over Norge og over vår rolle i verden.

365

Om ham kan man si, med en lett omskrivning av Helge Krogs minneord over Olav Scheflo: Denne mann, rammet av slag, slått ned av sykdom, står i arbeiderbevegelsens historie som en av de rankeste.

370

Kilde

Ny Tid, 6. august 2005

375

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/ved-finn-gustavsens-bare>

380